
Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi /
Journal of Divinity Faculty of Bayburt University
ISSN 2148-6700 / e-ISSN 2630-595X
Sayı: 11 2020/1- Haziran

Dini Anlama Kılavuzu

Şaban Ali Düzgün

Otto Yayınları. Ankara 2017. 1. Baskı. 224 sayfa.

ISBN: 978-605-2300-14-5

Muhammet Aydın

Dr. Öğretim Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam
Mezhepleri Tarihi ABD, Gümüşhane / Türkiye
PhD., Gümüşhane University Faculty of Divinity,
Department of History of Kalam and Islamic Sects, Gümüşhane / Turkey
maydin@gumushane.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-0099-9024

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Kitap Tanıtımı / Book Review

Geliş Tarihi / Date Received: 10 Nisan / 10 April 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 21 Mayıs / 21 May 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Muhammet Aydın, “Şaban Ali Düzgün, Dini Anlama
Kılavuzu, Otto Yayınları, Ankara, 2017.”, *Bayburt Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dergisi*, 11 (Yaz) 2020) : 163-168

Ülkemizin üretken akademisyenlerinden olan Şaban Ali Düzgün özgün bir çalışmasıyla okurların karşısındadır. Bu çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Bölümler küçük hacimli makalelerden üretilmiştir. Kitabın tanıtımına geçmeden evvel bölümleri ve bölümlerde öne çıkan başlıkları takdim etmek uygun olacaktır. İlk bölümün başlığı *“Acularımız ve Tanrı'nın sessizliği”* şeklinde olup şu makaleleri içermektedir. Ateizm, Nietzsche ve derin dindarlık, Deizm, Hayatı anlamlandırma krizi, Trajedinin sahne düzeyi: yalnızlık, İbadet/Allah'a bağlılık: kabul ya da ret diyalektiği. İkinci bölümün başlığı ise *“İnsanlık: bir hayal kırıklığı”* bu kısımdaki makaleler şu konulara tahsis edilmiştir. Değer varlığı olarak insan, bencil duygular ve doğru rota/Sırat-ı müstakim, İnsanın ölüm sonrasına ilişkin kaygıları, İmanın ahlakı, İnsanla hayat bulan din ve dünya, Özgür benliğin temeli olarak fitrat, Özgürlük, arzular ve parçalanmış benlikler. Üçüncü bölüm *“Doğal din: arındırmaya övgü”* başlığıyla yer almıştır. Makaleler şöyle: Ahlak ve dinin doğası üzerine, Din kitleleri uyutan bir afyon mudur?, Çocukluktan ergenliğe geçiş hamlesi olarak din, Dinde ıslahat ve devrim, Dinin birlik özü ve evrensele katılmaya çağrı, Din ve din formları, Özgürleştirici ya da köleleştirici güç olarak din ve Tarihin ritmini değiştiren din. Son bölümün başlığı *“Toplumsal tarih: Dinin insana güç transferi”* dir. Burada şu makaleler yer almaktadır. Çağdaş değerlerle yüzleşme, Değer temelli bir yaşamın dinamikleri, Adaletin toplumu mu merhamet toplumu mu, Hukuksuzluğa reddiye: Hamiyyeye karşı sekine, Öznenin beklenti ufku ve nebevi vizyon, Tekelci/fitneci zihnin yarattığı dram, Yapı-sökümcü olarak İslam Peygamberi, Yereli evrensele eviren normlar.

Düzgün'e göre insanlara merhametli olmamız, Tanrı'nın merhametinin bir eseridir. Enkaz altında kalan bir çocuğa karşı hissettiklerimiz, Tanrı'nın dünyada olup bitene kayıtsız kalmadığının en büyük göstergesidir. Başka bir ifadeyle enkaz altında kalan birine yardım etme irademiz harekete geçtiği an, Tanrı'nın olaya müdahale ettiği andır. Bundan ötürü Tanrı'ya iman/güven duyma, Tanrı'nın yaşamımıza sessizce giriş anıdır. Sessizdir, ama son derece etkin... (Düzgün, 2017: 15) Düşünce ile davranışlar arasındaki diyalektiği yazardan takip edelim: Düşüncelerimiz ne ise hayatımız da odur. Hayatımızı değiştirmek istiyorsak düşüncelerimizi değiştirmeliyiz. Düşünce ve insanlık tarihinin en ciddi tartışmalarından birine ışık tutan ayet şudur: ‘...İnsanlar kendi iç dünyalarını değiştirmeden Allah onların durumunu değiştirmez.’¹ (Düzgün, 2017: 16)

Felsefenin ve düşünce geleneğinin önemli tartışma noktalarından birisi olan kötülük probleminin ilişkin olarak yazar farklı bir perspektiften yaklaşmayı denemektedir. Kötülüklerin varlığı Allah'ın yokluğunun değil, insanın özgür iradesinin varlığının kanıtıdır. Bu durumda meseleyi tartışırken kullanılması gereken ana terimin iyilik-kötülük değil, özgürlük olduğu so-

¹ Bkz. Ra'd, 13/11.

nucunu çıkarmamız gerekir. Şöyle bir soru sorulabilir. Tanrı, neden özgür iradeleriyle iyiliği seçip iyilik yapan (böylece kötülüğe yer bırakmayan) insanlardan oluşan bir dünya yaratmadı? Kötülüğün insanın özgürlüğünün kullanımına bağlı bir sonuç olarak ortaya çıktığını tespit ettiğimizde şunu söylememiz gerekir. *Özgür iradeli olarak yarattığı insanın özgürce yaptığı bir eylemi Tanrı'nın engellemesini beklemek, kendi iradesine aykırı davranmasını talep etmek olurdu.* (Düzgün, 2017: 28)

Düzgün insanın yaratılan her şeyin en üstünde olduğunu ve görevinin hayata evet demek olduğunu belirtirken, Nietzsche'den önemli bir iktibasta bulunmaktadır: "...İslam kültürü asil bir kültürdü; çünkü İslam kültürü, kökenlerini, temellerini insan fitratına borçlu; çünkü İslam kültürü, İspanya'daki Müslüman hayatının nadir bulunan, nefis hazinelerinin üzerinde bile *hayata Evet diyordu!*" (Düzgün, 2017: 33) Yazar son dönemlerin popüler kavramlarından olan *hayatın anlamına* ilişkin çarpıcı tespitlerde bulunurken anlam arayışının bir takım süreçleri barındırdığını söyler ki her bir sürecin insan yaşamında gerçekten bir karşılığının olup olmadığının hesabının verildiği bir muhasebeyi gerektirsin: "Bir bütün olarak varlık; bu varlık içinde insanın tuttuğu yer, yani var oluşu; bu var oluşu değerli kılan tutum ve yargılar; bu tutum ve yargıları özgürce seçme gücü; hayatını iyi, güzel, doğru ve faydalı tercihlerle donatma kararlılığı; verdiği kararların sorumluluğunu üzerine alma cesareti; yaşamın geçiciliğine karşı güvenebileceği/inanacağı bir Varlık arayışı ve bütün bunların olmazsa olmaz olduğunu insana buyuran bir vicdan." (Düzgün, 2017: 44)

Düzgün günümüzde modern insanın belki de en çok muzdarip olduğu umutsuzluğa karşı ümitten söz etmektedir: "Din insanların arzu ettiklerini/cennet gerçekleştirme, korktuklarından/cehennem onları emin kılma iddiasındadır. Her şey bitip tükenebilir, bitip tükenmeyecek tek şey, böyle bir yaşamın gerçekleştirilebileceğine dair ümittir. Bu ümidi besleyen gerçeklik ise şudur: Kur'an, dünyayı bütünüyle bir imkânlar alanı olarak görmekte, mümkün olan bir şeyi aktüel hale getirerek kendimizi gerçekleştirmeyi/var olmayı, hayat vererek hayat bulmayı varoluşun temel dinamiği yapmaktadır." (Düzgün, 2017: 58) Yazar iman konusuna farklı bir açıdan yaklaşır ve imanın ahlakiliğinden söz açar: İnsanın asli yapısına/fitratına uygun düşen ve imanın ahlakına da uygun olan, imanın sağlam bir bilgi zeminine yaslanması ve özgür bir seçimin sonucunda gerçekleşmesidir. İmanın, bilgiye yaslanması ve özgür seçime dayalı bir bağlılık olması, insanı kendi ayarındaki başka varlıklara bağımlılıktan kurtaran özgürleştirici bir eyleme dönüştürür.

Düzgün eserinde çarpıcı tespitlerine devam eder. Yazarı sorusu üzerinden takip edelim: "Dünyada yaşam süren insana hitap eden ama dünyevi olamayan bir din nasıl bir şeydir? Hatta yazar dinin dünyevileşmemesini risk olarak görmektedir. Çünkü dünyayı dinin bedeni olarak tanımlayınca

dünyevileşmek, dinin kendini gösterim ve hissettirme alanı olarak kaçınılmaz hale gelir. Din için dünyevileşmek değil, tam tersine dünyevileşememek, dünyaya ait olamamak, zaman ve mekanın ruhundan kopmuş bir şekilde seraplar aleminde yaşamaktır yok edici olan. Zaman ve zemine ait sorunların dışında soyut bir evren tasarımı peşinde olan, inananların ertelenen özlemleri üzerine kendi varlığını inşa eden bir din, yaşadığımız dünyaya ne kadar dokunabilir?” (Düzgün, 2017: 78) Dinin afyon olarak tanımlanması, dinin ikili yapısına işaret etmektedir. Din bir yönüyle devrim yaratma kabiliyetinde, diğer yönüyle halkı uyuşturma potansiyelindedir. Gençlik döneminde aktif-dinamik öğretisiyle insanlara kurtuluş öğretisi sunan din, ilerleyen çağlarda yorumcular ve uygulayıcılar elinde bu işlevini kaybedebilmektedir. Kendisine gönderme yapılan Marx'ın söyleminin bir din reddiyesi olarak pazarlanmasını acı şeklinde değerlendiren yazar, Marx'ın ifadesinin yeniden düşünülmesini önermektedir: “Din hem gerçek ıstırabın dile getirilişi hem de gerçek ıstırapa karşı protestodur. Din mazlum varlığın iç çekışı, kalpsiz dünyanın kalbi ve ruhsuz koşulların ruhudur. Din halkın afyonudur.” (Düzgün, 2017: 109)

Vahyin hitabı muhatabı açısından ele alındığında farklı bir yoruma ulaşılmaktadır. Şöyle ki, Kur'an, Hıristiyanlığın inanç doktrininden oldukça farklı olarak hem bütün insanlara hem de sadece inananlara hitap eden ikili bir yapıya sahiptir. Bütün insanlara hitap eden dini yargılar, bilgisel ve realist/beyan bir yapıya sahipken; öğüt içerenler sadece inananların kalbine hitap etmektedir. Dinin bilgisel tarafı, mesajın bütün insanlar tarafından anlaşılabilceğini ve her türlü sorgulamayı kaldırabileceğini garanti eder. Kelimelerin gücünden söz eden yazar, kelimelerle ikna gücü arasındaki münasebeti dile getirir. Vahiy her insanın çağrısını 'kelimeler' üzerinden yapmasını istemektedir. Bu da insanları bir doğruya çağırırken ikna dilinin kullanılması demektir. Kur'an Hz. İbrahim'in düşünsel yolculuğunu anlatırken bir kişinin insanlığa önder olma iddiasının ancak kelimelere hakimiyetiyle mümkün olabildiğini beyan eder. Bu süreç bizi hakikat tekerciliği konusunda da teyakkuzda tutacaktır. “İnsanlar, hakikati kendi tekelinde görmenin/mutlak doğruyu temsil etme iddiasının yarattığı riskleri tarihte fazlasıyla gördü. Yapılması gereken; çoğulculuğu savunmak, kelimelerin ikna gücüne inanmak ve sözü olan herkesin bunu ifade etme hakkını savunmaktır.” (Düzgün, 2017: 142)

Dinlerin farklı kültür ve din/medeniyetlerle karşılaşması imkânları barındırdığı kadar kimi risklere de açıktır. İslam'ın diğer kültürlerle karşılaşmasını yazar şöyle değerlendirmektedir: “...Her çatışma aynı zamanda bir güç denemesidir. İslam medeniyetini güçlü kılan, mevcut kültürler içinde erimeden, her karşılaşmadan beslenerek ve gelişerek çıkmış olmasıdır. İslam düşüncesinin kendi dışındaki bilgi hazinelerini hikmet şeması içine oturtarak içselleştirmesi, bu gücün ana dinamosu olmuştur. Bilgiye herhangi bir coğrafi yahut etnik kimlik bindirmeden salt hakikat olması sebe-

biyle değer veren Müslüman mütefekkirler, bu değer vermenin karşılığını bir medeniyet inşa etmek suretiyle fazlasıyla almışlardır.” İslam’ın yayıldığı farklı coğrafyalar, farklı zihniyet karakterleri göstermektedir. Söz gelimi medeniyet tarihçisi Arnold Toynbee’nin *Kuzey ve Güney İslam’ı* adlandırması, bu zihniyet farklılığına işaret eder. Şöyle ki, Suudi Arabistan-Kahire hattında şekillenen *Güney İslam’ı* ile Buhara-Semerkant-İstanbul hattındaki *Kuzey İslam’ı* arasında zihniyet farkından söz edilebilir. “İrrasyonel Güney’e karşı rasyonel Kuzey, sabit formlara yaslanan Güney’e karşı ilerlemeci ve bilimi önemseyen Kuzey, tekelci Güney’e karşı çoğulcu/demokrat Kuzey.” (Düzgün, 2017: 152)

Özgürleştirici bir güç olan dinin köleleştirici bir yapıya dönüşme sürecinden söz eden Düzgün, bu özgürleştirici gücün, tarihsel koşullara uyum göstermek suretiyle köleleştirici güç olarak iş görmesi mümkün müdür şeklindeki soruya cevabı ne yazık ki mümkündür. Zira din hâkimiyet kurma aracına yani hegemonik güce dönüştürüldüğünde bu sonuç kaçınılmazdır.

Günümüzde hangi değerlere ihtiyacımız vardır? Yaşadığımız dünyayı; bireysellik, özgürlük, çoğulculuk, tolerans ve farklı yaşam biçimlerine saygı gibi değerlerin beslediği tartışmasızdır. Bu değerlerin hayat bulması için bir farkındalığın yaratılması gerekir. Dinin kendi karakterini taşıyabilmesi için yazar şu boyutların ihmal edilmemesini önerir. “Öğreti boyutu, Deruni boyut, aşkınlık boyutu, köken ve amaç birliği boyutu ve kimlik yaratma boyutu.” (Düzgün, 2017: 170-172)

Adalet toplumu mu yoksa merhamet toplumu mu? Yazara göre bu iki duygunun alternatif kavramlar şeklinde ele alınması sağlıklı değildir. Zira *adalet*, olgular alanını; *merhamet* ise değerler alanını tanımlayan iki kavramdır. Merhamet, adaletin nihayetinde tekâmül edip varacağı, hatta içinde çözümlenip kendi özünü kaybedeceği bir yaşam ilkesidir. Hatta Düzgün vahyin kronolojik olarak adalet mefhumunda kendi içinde bir tekâmülünden söz eder: “Kur’an, adaletin ancak ‘göze göz, dişe diş’ ile tecelli edebileceğine inanan zamanları geride bırakma arzusundadır. Bu cezai adalettir. Kur’an bunun ötesine geçip merhamet gösterip affetmenin de bir adalet şekli olabileceğini bize öğretmek ister. Kur’an bir ideal olarak insanları, cezai adaletin hükmünü sürdüğü yaşamdan etik adaletin hüküm sürdüğü ve kimsenin adalete muhtaç olmadığı bir toplumsal yaşama yönlendirmektedir.” (Düzgün, 2017: 178)

Sonuç olarak Şaban Ali Düzgün’ün eseri ele aldığı konular itibariyle her zaman güncelliğini koruyacak türdendir. İnsanın anlam arayışı, insanın yeryüzündeki serüveninin ayrılmaz vasfı/gündemi olmuştur sürekli. İşte söz konusu modern insanın anlam arayışına ilişkin sorularına cevaplar olarak okunabilir. Kitabı değerli kılan bir başka özellik de yazarın yeni kavramlar üretmesi ve kelimelere semantik bakımdan yeniden bakarak daha farklı boyutlara ulaşma niyetinin görülmesidir. Bu özelliğini ve yaklaşımını

nı/tarzını hem bu kitapta hem de daha önceki yazılarında rahatlıkla görmemiz mümkündür. Yeni kavramlarla okura farklı pencereler açabilmektedir. Taşıdığı bu niteliklerden ötürü eserin bütün okur kesimine hitap ettiği kolaylıkla söylenebilir. Bu eser akademi, kültür ve sosyal hayatımıza yeni perspektifler açmaya aday değerli bir eserdir.